

УДК 347.440.74 (477+478)

Фасій Богдан Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

СУБСИДІАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

Постановка проблеми. Засобом подолання прогалин без внесення змін до цивільного законодавства поряд з аналогією закону та аналогією права виступає субсидіарне застосування норм законодавства (правовий механізм, який дозволяє розвантажувати законодавство від нераціонального дублювання тотожних та аналогічних норм і понять у суміжних галузях права).

До суміжних відносять галузі права, які мають схожі предмет і методи регулювання. Так, суміжними щодо цивільного права виступають такі галузі як: сімейне, господарське, трудове, міжнародне приватне, процесуальне цивільне та господарське, адміністративне, земельне, природоресурсове і фінансове право [1, с. 189].

Теоретичною основою субсидіарного використання є системність права, поділ його на взаємозалежні галузі та інститути. Субсидіарне застосування норм законодавства можливе лише до норм, включених як додаткові до законодавчих актів про сімейні, трудові і деякі інші відносини [2, с. 12].

Субсидіарне застосування норм законодавства в цивілістиці розуміється або як тотожна з категорією аналогії закону (міжгалузева аналогія), або як засіб економії нормативного матеріалу, поза зв'язком з аналогією; конкретні відсилання та використання загальних понять (самостійний інститут), або як засіб подолання прогалин і конкретне відсилання закону, і використання загальних понять (змішана позиція).

В юридичній літературі існує безліч точок зору вчених-правознавців, так, наприклад М. Бару, В.Н. Карташов, А.І. Абрамова відзначали, що субсидіарне застосування норм законодавства не обмежується виключно подоланням прогалин, бо може мати місце і в випадках, коли прогалини в законодавстві немає [3, с. 17; 4, с. 30; 5, с. 7]. Існують такі юридичні поняття як позовна давність,

загальні умови договору, відшкодування моральної шкоди тощо, які однаково трактуються і застосовуються в різних галузях права. Оскільки цивільне законодавство, зокрема, присвячує подібним поняттям ряд норм і положень, то, відповідно, відповідає необхідність викладати їх зміст в інших, суміжних галузях і законодавцю достатньо лише зробити відсилання до положень цієї галузі.

Виходячи з цього, видається більш правильним трактувати субсидіарне застосування ширше, ніж тільки в якості виду аналогії закону (міжгалузевої аналогії), оскільки воно може використовуватися як при наявності прогалин у законодавстві, так і при їх відсутності.

Необхідно зазначити, що у законодавстві України і Республіки Молдови немає ні поняття субсидіарного застосування норм законодавства, ні умов використання даного механізму. У сфері приватного права субсидіарне застосування норм законодавства виступає як оперативним засобом подолання прогалин в законодавстві, так і засобом економії нормативного матеріалу.

Нетиповість правозастосовчої техніки при прогалинах, а також і при їх відсутності в законодавстві полягає в тому, що в системі приватного права відсутня правова норма, яка регулює те або інше відношення, але спірна ситуація повинна бути вирішена за допомогою субсидіарного застосування норм цивільного законодавства.

Стан дослідження теми. Проблема субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до суміжних відносин в Україні досліджувалась А.І. Дрішлюком, Р.А. Майданником, О.Ф. Скакун, Є.О. Харитоновим тощо. При дослідженні наукової літератури після проголошення незалежності Республіки Молдова не знайдено жодної публікації щодо заданої тематики, тільки при радянській владі активно досліджувалося А.І. Абрамовою, М. Бару, В.Н. Карташовим, К.І. Спектор та іншими.

Метою дослідження є порівняльна характеристика механізму субсидіарного застосування норм цивільного законодавства в Україні та Республіці Молдова.

Виклад основного матеріалу. Допустимість субсидіарного застосування норм законодавства, як правило, закріплене в законах України та Республіки Молдови. Зокрема, законодавець в ч. 1 ст. 9 ЦК України, передбачає механізм субсидіарного застосування норм цивільного законодавства, говорячи, що положення ЦК України застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

У ЦК РМ взагалі немає положень, які б нам передбачали субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до суміжних відносин. Тільки в ст. 5 ЦК РМ відображені положення про аналогію закону і аналогію права. У статті передбачається, що у випадках, коли передбачені ст. 2 відносини не врегульовані законом або угодою сторін і відсутня регулюються тими правовими, до таких відносин, якщо це не суперечить їх суті, застосовується норма цивільного законодавства, що регулює подібні відносини (аналогія закону). При неможливості використання аналогії закону права та обов'язки сторін визначаються виходячи з загальних засад цивільного законодавства (аналогія права). Не допускається застосування за аналогією норм, що обмежують громадянські права або встановлюють цивільну відповідальність. Судова інстанція не має права відмовити в здійсненні правосуддя у цивільних справах через відсутність правової норми або її неясності. Якщо в ЦК України законодавець чітко розрізнив аналогію (ст. 8 ЦК України) і субсидіарне застосування норм цивільного законодавства (ст. 9 ЦК України), то, як бачимо, в ЦК РМ взагалі немає положень про останнє.

Хоча положення правових актів суміжних галузей права поряд з цивільним як України, так Республіки Молдова передбачають механізм субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до суміжних відносин:

– субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин.

1. Якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані цим Кодексом, вони регулюються відповідними нормами ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин (ст.8 СК України);

2. Строки, встановлені у СК України, обчислюються відповідно до ЦК України (ст. 12 СК України);

3. З метою врегулювання передбачених ст. 3 СК РМ особистих немайнових і майнових відносин між членами сім'ї, які не регулюються сімейним законодавством, застосовується цивільне законодавство в частині, в якій це не суперечить суті сімейних відносин (ст. 4 СК РМ);

4. На вимоги, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не поширюється, за винятком випадків, коли строк для захисту порушеного права спеціально передбачений цим кодексом. При розгляді вимог, які впливають із сімейних відносин, судові інстанції застосовують норми, що регулюють позовну давність, згідно з правилами, передбаченими відповідними статтями ЦК РМ (ст. 8 СК РМ);

5. Умови шлюбного договору втрачають силу з моменту припинення шлюбу, за винятком тих, які були передбачені для періоду, наступного за припиненням шлюбу. Шлюбний договір може бути визнаний судовою інстанцією недійсним повністю або частково з підстав, передбачених ЦК РМ. На вимогу одного з подружжя або прокурора судова інстанція має право визнати шлюбний договір недійсним повністю або частково, якщо він містить умови, що порушують права і інтереси одного з подружжя, їх неповнолітніх дітей або інших осіб, захищених законом (ст. 31 СК РМ);

6. Угода про виплату аліментів полягає, виконується, змінюється, розривається і визнається недійсним відповідно до норм ЦК РМ (ст. 94 СК РМ).

– субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до земельних відносин.

Частина 3 ст. 88 ЗК України, що передбачає право на виділення частки учасника спільної власності в натурі або у вигляді грошової компенсації. Хоча до відносин щодо виділення частки у праві спільної часткової власності на земельну ділянку слід субсидіарно застосовувати норми ЦК України: ст. 364 («Виділ частки із майна, що є у спільній частковій власності»), ст. 365 («Припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників»).

При продажі учасником належної йому частки у спільній частковій власності на земельну ділянку інші учасники мають переважне право купівлі частки відповідно до закону (ч. 6 ст. 88 ЗК України). Оскільки субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до відносин, що виникають зі спільної часткової власності на земельні ділянки можливе і земельним законодавством не врегульовані зазначені відносини, можна припустити, що порядок реалізації права переважної купівлі частки у праві спільної часткової власності визначається ст. 362 ЦК України.

Згідно ч. 1 ст. 131 ЗК України громадяни та юридичні особи мають можливість придбання право власності на земельну ділянку за договорами купівлі-продажу, дарування, міни та іншими цивільно-правовими угодами. Частина 2 ст. 131 ЗК України зазначає, що укладення правочинів здійснюється відповідно до ЦК України з урахуванням вимог ЗК України.

Стаття 3 ЗК РМ говорить, що землі в Республіці Молдова можуть знаходитися в публічній і приватній власності. Держава охороняє в рівній мірі обидва види власності. Відносини власності на землю встановлюються законодавством. Таким чином, положення про відносини власності на землю субсидіарно застосовуватимуться до земельних відносин.

У разі, якщо в процесі реєстрації не можуть бути ідентифіковані ні право власності на земельну ділянку, ні його власник, ділянка реєструється обумовлено як власність адміністративно-територіальної одиниці, в межах якої він розташований. Відповідний орган місцевого публічного управління не має права здійснювати операції з цією ділянкою до розгляду даної справи на вимогу цього органу в судовій інстанції, яка своїм остаточним рішенням визнає земельну ділянку безхазяйним відповідно до положень ЦК РМ (ч. 5 ст. 6-1 ЗК РМ).

Стаття 14 ЗК РМ зазначає, що землі, придбані в приватну власність, успадковуються в порядку, передбаченому чинним законодавством. Відчуження землі за життя власників дозволяється у суворій відповідності до чинного законодавства. Даним законодавством виступає ЦК РМ, а саме кн. 4 «Спадкове право» даного Кодексу.

– субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до житлових відносин.

Згадує субсидіарне застосування норм цивільного законодавства ст. 62 ЖК УРСР: «до відносин, що випливають з договору найму жилого приміщення, у відповідних випадках застосовуються також правила цивільного законодавства Союзу РСР і Української РСР».

Стаття 53 ЖК МРСР передбачала ідентичне положення до втрати чинності 30.04.2015 р. Нині житлові відносини регулюються Законом РМ «Про житло», де передбачено механізм субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до житлових відносин:

1. форма і термін договору майнового найму встановлюються відповідно до положень ЦК Республіки Молдова (ч. 1 ст. 33 Закону РМ «Про житло»);

2. розірвання договору майнового найму здійснюється відповідно до положень ЦК РМ за спільною згодою сторін або за ініціативою наймача або наймодавця (ч. 1 ст. 43 Закону РМ «Про житло»);

3. порушення положень цього закону тягне за собою цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством (ч. 1 ст. 58 Закону РМ «Про житло»);

4. відшкодування завданих збитків здійснюється відповідно до положень ЦК РМ (ч. 3 ст. 58 Закону РМ «Про житло»).

Висновки. На підставі вищесказаного можна прийти до висновків, що на відміну від ЦК України (ст. 9), у ЦК РМ немає правової норми, яка б забезпечувала правовий механізм санкціоновано субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до суміжних відносин.

У даному дослідженні нами приведено декілька прикладів положень суміжних галузей права поряд цивільним, які нас за допомогою субсидіарного застосування норм законодавства відправляють до ЦК України та ЦК РМ, а саме:

– при субсидіарному застосуванні норм цивільного законодавства до сімейних відносин – ст. 8, 12 СК України та ст. 4, 8, 31, 94 СК РМ;

– при субсидіарному застосуванні норм цивільного законодавства до земельних відносин – ч. 3 ст. 88, ч. 6 ст. 88, ст. 131 ЗК України та ст. 3, ч. 5 ст. 6-1, ст. 14 ЗК РМ;

– при субсидіарному застосуванні норм цивільного законодавства до житлових відносин – ст. 62 ЖК України та ч. 1 ст. 33, ч. 1 ст. 43, ч. 1 ст. 58, ч. 3 ст. 58 Закону РМ «Про житло».

Однак незалежно від того, чи вважається субсидіарне застосування норм цивільного законодавства різновидом аналогії чи певним механізмом, який дозволяє розвантажити нормативний матеріал, воно можливе лише за певних умов. Зокрема, необхідно виявити істотну подібність у регульованих відносинах, а також у способах їх правового опосередкування. Проте це виходить за рамки даного дослідження.

